

Такім чынам, айканімны інвентар Бешанковіцкага раёна ўключае ўсе структурныя тыпы назваў сельскіх паселішчаў.

Айканімная сістэма Бешанковіччыны па колькасных паказчыках структурных тыпаў, граматычных форм амаль цалкам упісваецца ў агульную карціну сельскіх намінацый Беларускага Паазеер'я. Аналіз тапанімных тыпаў паказаў, што на традыцыі іменавання аказвала ўплыў актыўнае развіццё прыватнага землекарыстання, цесная сувязь чалавека з месцам яго пражывання. Сярод усіх вядомых базавых прасторавых параметраў іменавання для айканіміі Бешанковіцкага раёна Віцебскай вобласці пераважным з'яўляецца параметр “лакалізацыя аб'екта”.

Спіс скарачэнняў

в. – вёска, *воз.* – возера, *агр.* – аграгарадок

Літаратура

1. Багамольнікава, Н.А. Адантрапанімічныя айканімічныя ўтварэнні / Н.А. Багамольнікава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины – 2009. – №1 (52). – С. 7–15
2. Белорусская ономастика. Топонимия: учеб. пособие / А.М. Мезенко [и др.]; под общ. ред. А.М. Мезенко – Минск: Элайда, 2012. – 260 с.
3. Генкин, В.М. Ойконимия и катойконимия Белорусского Поозерья: учеб.-метод. пособие / В.М. Генкин. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2009. – 115 с.
4. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Отв. ред. А.В. Суперанская. 2-е изд. – М.: Наука, 1978. – 192 с.

Крыніцы

1. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць: нарматыўны даведнік / У.М. Генкін, І.Л. Капылюў, В.П. Лемцогова; пад рэд. В.П. Лемцоговай. – Мінск: Тэхналогія, 2009. – 668 с.

А.В. Кавалёва, Г.В. Юдзянкова

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: alena.kavaliova@gmx.de

УДК 811.161.1'373

Аксіялагічны код сучасных гадонімаў Мазыршчыны

Ключавыя словы: *гадонім, гаданімікон, урбанонім, апелятыў, тапааснова, аксіялагічны код, менталітэт.*

У артыкуле разглядаюцца гадонімы Мазыршчыны ў аксіялагічным аспекце. Вызначваюцца матывавальныя асновы гэтых найменняў, вызначаюцца аксіялагічныя сферы, тыповыя для намінацый. Выяўляецца сэнсавае напаяўненне сучаснага гаданімікона гэтага рэгіёна, прыводзяцца прычыны і тэндэнцыі фарміравання ментальнага кампанента назваў лінейных аб'ектаў Мазыршчыны.

A.V. Kavaliova, H.V. Yudziankova

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

Axiological code of modern Mozyr hodonyms

Key words: *hodonym, hodonymicon, urbanonym, appellative, toponymic stem, axiological code, mentality.*

The article deals with Mozyr region hodonyms in the axiological aspect. The motivational bases of these names are analyzed, the axiological spheres, which are typical for nominators, are defined. The semantic content of the modern hodonymicon of this region is revealed, the authors give also reasons and tendencies of the mental component of Mozyr region linear objects names.

Аксіялагічны код выносіць у гарадскую прастору галоўныя сацыяльныя каштоўнасці. Гадонімы як частка анамастычнай прасторы рэгіёна сведчаць пра этапы развіцця духоўнай і матэрыяльнай культуры этнасу. Такія назвы ўтрымліваюць інфармацыю пра мясцовыя падзеі, афіцыйныя і неафіцыйныя назвы ўнутрыгарадскіх аб'ектаў. Вывучэнне назваў лінейных аб'ектаў, як сведчыць практыка іх апісання і сістэматызацыі, дае магчымасць даведацца не толькі пра тыя аб'екты, якія ёсць у сучасным паселішчы, а і пра зніклыя вуліцы, плошчы, культывыя і адміністрацыйныя будынкі, ранейшы рэльеф, гандлёвае і сацыяльнае жыллё, самыя розныя кантакты і сувязі з суседнімі паселішчамі і народамі. У сваіх даследаваннях гадонімы разглядалі Н.А. Багамольнікава, М.В. Гарбанеўскі, Г.М. Мезенка, Р.В. Разумаў, А.В. Супяранская, Т.В. Шмялёва, В.В. Шур і інш. Даследаванне сучаснага гаданімікону дазваляе паслядоўна выявіць этапы развіцця горада, выявіць культурныя аксіялагічныя слаі грамадства, прааналізаваць сацыякультурныя асаблівасці рэгіёна.

Пад гадонімам разумеецца “назва лінейнага аб'екта ў горадзе, у тым ліку праспекта, вуліцы, завулка, праезда, бульвара” [1, 52]. З лінгвістычнага боку можна адзначыць тры задачы, якія выконваюць гадонімы: 1) дыферэнцыруючая – адмежаванне аднаго аб'екта ад іншых; 2) семантычная – паведамленне аб гэтым аб'екце; 3) семіятычны – фіксацыя сацыяльна значных сэнсаў [2, 38].

Матэрыялам даследавання з'яўляюцца назвы лінейных аб'ектаў горада Мазыра, якія ўтвораны шляхам анімізацыі з мэтай маркіравання аксіялагічных акцэнтаў, тыповых для сучаснага грамадства.

Назвы ўнутрыгарадскіх аб'ектаў рэгіёна, у прыватнасці вуліц, як сведчаць пісьмовыя помнікі, фіксуюцца з XV стагоддзя. Сярод самых старажытных урбанонімаў Мазыра вылучаюцца *Спаская (Спасаўская) гара, Ясная гара, Пціцкая вежа, Рамашоў роў, гарадзішча Кімбараўка, Верхні замак, Ніжні замак, Мікалаеўская царква, Манастыр Бернардзінцаў* і інш. Паміж вуліцамі *Калініна (былая Калінік)* і *Інтэрнацыянальнай (частка былога Кіеўскага гасцінца)* знаходзілася *Капітанская горка*, якая ў 20–30 гады XIX ст. была прарэзана *Пяцярбургска-Кіеўскім гасцінцам*, што злучаў Санкт-Пецярбург і Стамбул.

У канцы XVI – XVIII ст., як сведчаць апісанні горада на той перыяд, планіроўка вуліц Мазыра была пераважна радыяльна-веернай. Гэта найперш было абумоўлена прыродна-геаграфічнымі ўмовамі – ярамі і ўзвышшамі, на якіх узнік і паступова фармаваўся яго ландшафт і канфігурацыя вуліц. Ад *Спаскай* або *Замкавай гары*, дзе знаходзіўся галоўны пляц і быў гарадскі рынак, у розныя накірункі разыходзіліся асноўныя тагачасныя вуліцы: на Кіеў і Оўруч – *Кіеўская, Оўруцкая*; На Мінск, Слуцк – *Слуцкая*, на Тураў – *Свідаўская (Свірыдаўская)*, на Петрыкаў, што ўздоўж Прыпяці, – *Нагорная, Гончая*.

На пачатку XX стагоддзя, як сведчаць самыя розныя крыніцы пра старадаўні Мазыр, у горадзе існавалі толькі вуліцы *Пятніцкая (цяпер Куйбышава), Слуцкая (цяпер Савецкая* ад Прымаставой плошчы да плошчы Леніна), *Кіеўская* (ад сучаснай плошчы імя Леніна да рынка (раён плошчы *Максіма Горкага*), якая да канца 60-х гадоў XX ст. была самай заселенай магістраллю. Каля *Замкавай гары* пабудоў не засведчана, былі вуліцы *Жытомірская, Оўруцкая* (цяпер – плошча *Максіма Горкага*), іншых падобных унутрыгарадскіх аб'ектаў не было. За час свайго існавання адбывалася і перайменаванне назваў лінейных аб'ектаў Мазыршчыны. Так, сучасная *Плошча Леніна* ў Мазыры ў розныя часы называлася *Базарная Плошча*, а ў першай палове XX стагоддзя – *Плошча Свабоды*.

Традыцыйна ў горадзе выдзяляюць пяць асноўных равоў – доўгіх прыродных паглыбленняў, у якіх размешчана самая старажытная частка Мазыра. Гэта вуліцы *Калініна (былая Калінік), 17 Верасня (былая Свідоўка або Свірыдаўская), Пралетарская (былая Папоўшчына), Саэта (былы Рамашоў Роў), Кіслякоўскі роў* (у раёне Прымаставой плошчы), *Ленінская* (былыя назвы *Пакроўская* і *Арыстакратычная* (неафіцыйная і

больш ужывальная раней назва *Астрожная*). У паўднёва-заходняй частцы Мазыры, крыху ўбакі ад гэтых чатырох узвышшаў, – самая высокая кропка *Мазырскай грады* – “*Шайтан-гара*”, да яе шчыльна прымыкае гарадская тэрыторыя, якая раней мела назву *Кальварыя* [3, 230].

Усяго ў сучасным Мазыры больш за 100 вуліц, больш за 50 завулкаў, з іх большая палова названы ў гонар пэўных гістарычных асоб (*І. Апанскага, М. Данілеўскага, Г. Саэта, Ц. Бумажкова, М. Катаева, Ф. Нялідава, В. Харужай, А. Царэнка* і інш.)

Сучасная гаданімія Мазыршчыны пачала фарміравацца ў другой палове ХХ стагоддзя падчас будаўніцтва буйных прадпрыемстваў горада. Каля чацвёртай часткі назваў лінейных аб’ектаў звязаны з ідэямі стваральнай працы, з прамысловымі аб’ектамі, што знаходзяцца побач. Найменне *Нафтабудаўнікоў (Нефтестроителей)* матывавана апелятывам *нафтабудаўнік* ‘той, хто працуе на нафтабудаўніцтве’, што ўказвае на будаўніцтва мазырскага нафтаперапрацоўчага завода. Гадонімы *Завадская (Заводская), Калгасны (Колхозный), Працоўная (Рабочая), Промышленная (Промысловая), Магістральная (Магистральный), Меліяратыўная (Мелиоративная)* суадносяцца з наступнымі лексемамі: *завадскі* ‘які знаходзіцца побач з заводам’, *калгасны* ‘які мае адносіны да калгаса’, *працоўная* ‘які мае адносіны да працы’, *прамысловая* ‘якая мае адносіны да прамысловасці’, *магістральная* ‘якая мае адносіны да магістралі (галоўнай лініі шляхоў зносін)’, *меліяратыўная* ‘які мае адносіны да меліярацыі’. Вуліца *Студэнцкая (Студенческая)* атрымала назву з-за непасрэднай блізкасці да педагагічнага ўніверсітэта, завулак *Прывакзальны (Привокзальный)* – да чыгуначнай станцыі, *Партовая (Портовая)* – каля порта, найменне *Швейны (Швейный)* – каля швейнай фабрыкі.

На гарадскіх ускраінах фіксуюцца найменні, якія суадносяцца з фларыстычнымі апелятывамі. Сярод гэтых назваў паселішчаў вылучаюцца айконімы, якія ў сваіх тапаасновах утрымліваюць выразную ацэначную ці эмацыянальна-экспрэсіўную канатацыю. У беларускай анамастычнай традыцыі ХХ стагоддзя такія онімы павінны былі, як меркавалася тагачаснымі намінарарамі, ствараць аптымістычны настрой, са станоўчага боку характарызаваць найменні. Найменні *Цвяточная (Цветочная), Ветравая (Ветровая), Сонечная (Солнечная), Лугавая (Луговая), Цяністая (Тенистая), Зелёный (Зялёны), Сасновая (Сосновая), Светлая* ўзыходзяць да апелятываў *цветочная* ‘якія мае адносіны да кветак’, *ветравая* ‘якая мае адносіны да ветру’, *сонечны* ‘асветлены сонцам, радасны, светлы, шчаслівы’, *лугавая* ‘які мае адносіны да лугу’, *цяністы* ‘які мае цень’, *зялёны* ‘які мае шмат расліннасці’, *сасновая* ‘на якой расце шмат сосен’, *светлы* ‘нічым не азмрочаны, шчаслівы, азораны ўнутраным пачуццём радасці, прасякнуты аптымізмам, узнёслы’. Назва лінейнага аб’екта *завулак Бярозавы* фіксуецца з нумэратыўнымі кампанентамі *1, 3, 5* і суадносіцца з лексмай *бярозавы* ‘на якім расце шмат бяроз’.

Некаторыя гадонімы змяшчаюць указанне на лакалізацыю аб’екта. Назва лінейнага аб’екта *Палеская (Полеская)* утворана ад лексемы *палеская* ‘якая знаходзіцца каля лесу’, найменне *Южная* знаходзіцца на поўдні горада, гадонім *Нагорная* матываваны лексмай *нагорная*, якая знаходзіцца каля гары’.

У савецкі перыяд на выбар тапаасновы ўплывала тагачасная ідэалогія. Значную групу сярод акрэсленых назваў вуліц ХХ стагоддзя ў беларускай айканіміі складаюць найменні, якія ўзыходзяць да апелятываў, што ўмоўна перадаюць абнаўленне жыцця, сімвалізуюць пачатак новай эпохі. Гадонім *Савецкая* паходзіць ад лексемы *савецкі (савецкая)* ‘які мае адносіны да Краіны Саветаў, да СССР’. Назва *Камсамольская* ўтворана ад лексемы *камсамольская* ‘якая мае адносіны да ідэалагічных вучэнняў, арганізацый: *камсамолец* ‘член камуністычнай арганізацыі, якая аб’ядноўвае перадавую моладзь СССР’. Новыя найменні ўтвораны таксама ад апелятываў, што адлюстроўвалі ідэі сяброўства, міра. Назва бульвара *Дружба* матывавана лексмай *дружба* ‘блізкія прыязныя адносіны паміж кім-небудзь’. Найменне *Міра* (вуліца) узыходзіць да апелятыва *мір*

‘адсутнасць вайны’. Гадонім *Сацыялістычная (Социалистическая)* матываваны лексемай *сацыялістычная* ‘якая мае адносіны да сацыялізма’. Найменне *Пралетарская (Пролетарская)* утворана ад лексемы *пралетарская* ‘якая мае адносіны да пралетарыя (наёмны рабочы ў капіталістычным грамадстве)’; адзінка *бульвар Юнацтва (Юности)* – ад лексемы *юнацтва* ‘пара маладосці’. Назва *Партызанская (Партизанская)* суадносіцца з лексемай *партызанская* ‘якая мае адносіны да партызан (*партызан* ‘удзельнік узброенай барацьбы, якая вядзецца атрадамі народных мас на акупіраванай тэрыторыі’).

Новыя эпоха ў жыцці грамадства абумовіла ўзнікненне новых святочных дат і важных гістарычных падзей. У гаданіі Мазыршчыны пазначанага перыяду засведчаны найменні, тапаасновы якіх суадносяцца з назвамі тагачасных свят. Адзінкі *8 Марта, 17 Верасня (17 Сентября)* (зав.), *Первомайская* (вул.), *Первомайский* (зав.) суадносяцца з лексэмамі 8 Сакавіка – Міжнародны дзень жанчын, *Першамай* (Першае Мая) – Дзень Міжнароднай салідарнасці працоўных, 17 верасня – Дзень далучэння заходніх абласцей да тэрыторыі сучаснай Беларусі. Назва *Акцябрская (Октябрьская)* утворана ад тапаасновы *Акцябр* або *Кастрычнік* (ад назвы рэвалюцыйнай падзеі 1917 года).

У сучаснай гаданіі Мазыра можна прасачыць агульную тэндэнцыю намінацыі, тыповую і для тагачаснай айканіі, а менавіта абмежаваны ў колькасных адносінах набор тапаасноў новых адзінак. Гэтыя назвы матываваны апелятывамі-сімваламі і ідэаламі новага грамадства (*Рассвет, Авангард*), лексэмамі са станоўчымі канатацыямі (*Сонечны, Привольная*), назвамі свят (*Акцябр, Першамайскі*). Адметнай рысай у айканіі гэтага перыяду стала і з’яўленне вялікай колькасці айконімаў-мемарыялаў, створаных у гонар партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў, рэвалюцыянераў, герояў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, дзеячаў культуры (*Леніна, Кіраўскае, Чапаева, Заслонаўка, Някрасава*). Новыя найменні паходзілі таксама ад тапаграфічных апелятываў (*Прыазёрная, Сасновая*), матываваны назвамі прамыслова-гаспадарчых рэалій (*Меліярацыйная, Саўгасная*). У тапанімічным ландшафце краіны шматлікія новыя адзінкі з’яўляліся штучнымі, ненатуральнымі (*Мілавідная, Раздольная*), не ўказвалі на фізіка-геаграфічныя асаблівасці мясцовасці (*Светлы, Сонечная*), не ўтрымлівалі звестак пра мінулае паселішча (*Вясёлая, Камсамольская*). Яны з’яўляюцца неінфарматыўнымі, нетыповымі для традыцыйнай айканіі Беларусі, ім не ўласціва гісторыка-культурная напоўненасць.

Такім чынам, сучасная гаданія Мазыршчыны знаходзілася пад уплывам ідэалогіі яе стваральнікаў і матывавана сімвалічнымі апелятывамі, фларыстычнымі найменнямі, якія толькі часткова ўказвалі асаблівасці мясцовасці, лакалізацыю гадоніма, на наяўнасць пэўных прамысловых аб’ектаў.

Літаратура

1. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 199 с.
2. Шмелёва, Т.В. Современная топонимия: семантика и семиотика / Т.В. Шмелева // Лингвистическое краеведение. – Пермь: ПГПИ, 1991. – С. 33–50.
3. Шур, В.В. Урбананімія Мазыра як крыніца гісторыка-культурнай інфармацыі / А.В. Кавалёва, В.В. Шур // Студыі з анамастыкі і этымалогіі. – 2019–2020: зб. навук. арт. / НАН Украіны, Ін-т укр. мовы; редкал.: В. П. Шульгач [і інш.]. – Кіеў, 2021. – С. 229–236.
4. Mlife. Портал города Мозыря [Электронный ресурс]. – Мозырь, 2022. – Режим доступа: <https://mlife.by>. – Дата доступа: 03.01.2022.